

İmâmiyye Şîası'nda Ahbârîlik ve Usûlîlik Ekollerinin Zihniyet Analizi Bağlamında İncelenmesi- Tefrika Konusunu Ele Alan Âyetlerin Yorumu Örnekleminde-

*An Examination of the Akhbarism and Usuliism Schools within the Imamiyya Shia in the Context of Mental Analysis-Using the
Example of Interpretation of Verses Addressing the Issue of Division -*

Cenksu ÜÇER

Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences
İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Department of History of Islamic Sects
Ankara-Türkiye
cenksu.ucer@aybu.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-9874-2990>

Erva Nur TURUS

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Graduate Student, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Sosyal Bilimler Enstitüsü Social Sciences Institute
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Department of Basic Islamic Sciences
Ankara-Türkiye
ervanurturus@gmail.com <https://orcid.org/0000-0001-9009-6357>

Öznur YÜKSEL

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Graduate Student, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Sosyal Bilimler Enstitüsü Social Sciences Institute
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Department of Basic Islamic Sciences
Ankara-Türkiye
oznuryuksel25@gmail.com <https://orcid.org/0009-0009-1405-2454>

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü	Article Type:
Araştırma Makalesi	Research Article
Geliş Tarihi	Date Received
01 Aralık 2025	01 December 2025
Kabul Tarihi	Date Accepted
28 Aralık 2025	28 December 2025
Yayın Tarihi	Date Published
31 Aralık 2025	31 December 2025
Etik Beyan	Ethical Statement
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
İntihal	Plagiarism
Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.	This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected
Telif Hakkı & Lisans	Copyright & License
Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.	The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 license.
Atıf/Citetion	

Üçer, Cenksu vd.. "İmâmiyye Şîası'nda Ahbârîlik ve Usûlîlik Ekollerinin Zihniyet Analizi Bağlamında İncelenmesi-Tefrika Konusunu Ele Alan Âyetlerin Yorumu Örnekleminde-". *Turkish Journal of Shiite Studies* 7/2 (Aralık 2025): 121-144 doi: 10.48203/siader.1833296

Abstract

This study examines the interpretations and views of exegetes belonging to the Akhbârîyya and Usûlîyya schools within the Imamiyyah Shi'a on verses concerning the issue of division. Within the Imamiyyah Shi'a, there are two main schools, the Akhbârîyya and the Usûlîyya, based on their attitudes towards the relationship between reason and tradition. Mentality analysis is an important methodological approach in the field of Islamic Sects History. It is a fact that the views of each sect, school, or group on the main topics discussed in Islamic Sects History are shaped according to their mentality and systems. The ways in which sects or schools interpret Qur'anic verses, and the explanations they provide, depend on their respective mentalities and systems. It was considered important to examine the approach of scholars belonging to the Akhbârîyya and Usûlîyya schools to verses dealing with the issue of schism, as this would contribute to understanding this situation. The study aims to present the interpretations and approaches of exegetes belonging to the Akhbârîyya and Usûlîyya schools regarding verses that address the issue of schism. The research begins with a general overview of the Akhbârîyya and Usûlîyya schools, followed by an overview of certain verses in the Qur'ân that address the topic of division. The study then aims to examine, in a chronological and comparative manner, the explanations offered by exegetes belonging to the Akhbârî and Usûlî schools regarding verses that contain the topic of division. The assumption of the study is that although the Akhbârîyya and Usûlîyya schools are within the Imamiyyah Shi'a, the interpretations they give to the verses will differ due to the differences in mentality and methodology between these two schools. This research, planned as a qualitative case study, selected eight verses from the Qur'ân that deal with the subject of tafriqah and are interpreted in the context of 'division and factionalism in religion' as a purposeful sample, and these were determined as the dependent variables of the study. The verses under consideration are: Āl 'Imrân 3:103, 3:105; Al-An'âm 6:153, 6:159; Ar-Rûm 30:32; Ash-Shūrâ 42:13-14; and Al-Bayyinah 98:4. Exegetes from both schools, who lived in different time periods, were identified as the independent variables of the study. Through document analysis, the approaches to Qur'anic verses in the works of exegetes from the Akhbârîyya and Usûlîyya schools were compiled, and the resulting data were analyzed using content analysis, with comparisons made according to the independent variables within a descriptive and illustrative framework. It was observed that scholars from the Akhbârîyya and Usûlîyya schools attributed some common meanings to the verses, but also differed in interpretation according to their respective methodological approaches. For instance, while Usûlîyya scholars interpreted the phrase 'Allah's rope' as referring to the Qur'ân, the Prophet Muhammad, and Islam, Akhbârîyya scholars additionally included Ali and his guardianship in their interpretations. This divergence appears to be closely related to their respective approaches to khabar (hadith transmission).

Keywords: History of Islamic Sects, Imamiyyah Shi'ism, Akhbârîyya, Usûlîyya, and Qur'anic Verses Concerning Division.

Öz

Bu çalışmada İmâmiyye Şîası içinde yer alan Ahbâriyye ve Usûliyye ekolüne mensup âlimlerin tefrika konusunu içeren âyetlerle ilgili yorum ve görüşleri incelenmektedir. İmâmiyye Şîası içinde ana hatlarıyla akıl-nakil ilişkisine dair tutumlarına bağlı olarak Ahbâriyye ve Usûliyye şeklinde iki ana ekol bulunmaktadır. İslam Mezhepleri Tarihi alanında zihniyet analizi önemli bir metodik yaklaşımdır. Her mezhep, ekol veya grubun İslam Mezhepleri Tarihinde tartışılan ana konular hakkındaki görüşlerinin sahip oldukları zihniyet ve sistemlerine göre şekillendiği bir gerçektir. Mezhep ya da ekollerin Kur'an âyetlerini anlama biçimleri ve âyetlere getirdikleri açıklamalar yine zihniyetleri ve sistemlerine göre olacaktır. Ahbâriyye ve Usûliyye ekollerine mensup âlimlerin tefrika konusunu içeren âyetlere yaklaşımlarının incelenmesi, bu durumun anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle önemli görülmüştür. Çalışmada Ahbârî ve Usûlî âlimlerin ilgili âyetler hakkındaki yorum ve yaklaşımlarının mukayeseli bir şekilde ortaya konulması amaçlanmaktadır. Araştırmada öncelikle Ahbârîlik ve Usûlîlik ekolleri hakkında genel bir bilgilendirme yapılması, sonrasında Kur'an-ı Kerim'de tefrika konusunu ele alan bazı âyetler hakkında genel bir çerçeve çizilmesi, tefrika konusunu ihtiva eden âyetlere Ahbârî ve Usûlî ekol mensubu müfessirlerin getirmiş oldukları açıklamaların kronolojik olarak mukayeseli bir şekilde incelenmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın varsayımı Ahbâriyye ve Usûliyye ekolleri İmâmiyye Şîası içinde yer alsada bu iki ekolün zihniyet ve usul farklılığına bağlı olarak âyetlere getirdikleri anlamlandırmaların farklı olacağı şeklindedir. Nitel araştırma hüviyetli bir durum çalışması olarak planlanan bu çalışmada Kur'an'da tefrika konusunu işleyen ve "dinde ayrılık ve gruplaşma" bağlamında anlamlandırılan 8 (sekiz) âyet-i kerîme amaçlı örneklem ile seçilmiş ve bunlar çalışmanın bağımlı değişkenleri olarak belirlenmiştir. Söz konusu âyet-i kerîmeler şunlardır: Âl-i İmran Sûresi 3/103 ve 105, el-En'âm Sûresi 6/153 ve 159, er-Rûm Sûresi 30/32, eş-Şûrâ Sûresi 42/13 ve 14, Beyyine Sûresi 98/4. Her iki ekole mensup farklı zaman dilimlerinde yaşanan müfessirler ise araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak belirlenmiştir. Doküman taraması yoluyla Ahbâriyye ve Usûliyye ekollerine mensup müfessirlerin eserlerindeki âyetlere yaklaşımları derlenmiş, elde edilen veriler deskriptif/tasviri yaklaşım çerçevesinde bağımsız değişkenlere göre mukayeseli bir şekilde incelenerek içerik analizi yapılmıştır. Ahbâriyye ve Usûliyye ekollerine mensup âlimlerin âyetlere bazı ortak anlamlar vermekle beraber zihniyet farklılığına bağlı olarak farklı anlamlar da verebildikleri görülmüştür. Söz gelimi "Allah'ın ipi" ifadesini Usûliyye'ye mensup âlimler Kur'an, Hz. Peygamber ve İslam gibi anlamlarla ifade ederken; Ahbârîyye'ye mensup âlimlerin bu anlamlarıyla beraber Hz. Ali ve Hz. Ali'nin velâyeti gibi anlamlar vermiştir. Bunun da habere yaklaşımla ilgili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, İmâmiyye Şîası, Ahbâriyye Ekolü, Usûliyye Ekolü, Tefrika Konusunu İçeren Âyetler.

Giriş

İslâm düşünce tarihinde, İmâmiyye Şîası'nda iki ekolün varlığı dikkat çekmektedir. Bunlardan birisi Ahbârîlik, diğeri ise Usûlîlik. İmâmiyye Şîası'nın iyi bir şekilde anlaşılması için bu iki ekolün zihniyet farklılığını merkeze alarak ilmî ve tarihî açıdan incelenmesi son derece önemlidir.¹ Dinî konularda nakil ve rivâyetlere bağlanmak anlamına gelen ahbârdan hareketle isimlendirildiği anlaşılan Ahbârîyye/ Ahbârîlik, İmâmiyye Şîası'nda akli delillere karşı çıkararak sadece imamlardan gelen haberle yetinen gruba verilen isimdir. Usûlîyye/Usûlîlik ise İmâmiyye Şîası içinde akli bir delil olarak kabul eden ekol ve mensuplarını ifade eden bir kavramdır.²

İslam tarihinde ortaya çıkmış olan Ehl-i sünnet, Şîa ve Hâricîlik gibi ana anlayışlar ve bunların altında ortaya çıkan mezhep, ekol, gelenek ve grupların her biri; zaman ve mekân başta olmak üzere zaman ve mekânda cereyan eden her türlü siyasi olaylar, ekonomik ve kültürel gelişmeler ve toplumsal yapılar gibi çeşitli etkenlere bağlı olarak kendilerine özgü bir zihniyet yapısı, varlık tasavvuru ve ortaya koymuş oldukları metodolojik bir yaklaşım ile oluşmuş sistemlere ve buna göre şekil almış görüşlere sahiptir. İslam Mezhepleri Tarihinde yakın dönemde Hasan Onat (ö. 2020) ve Sönmez Kutlu ile beraber söz konusu sistemler ve görüşler incelenirken “zihniyet analizi” yaklaşımı ön planda tutulmaya başlanmıştır.³

İslam tarihinde ortaya çıkan ana anlayışlardan söz gelimi Ehl-i sünnet ve Şîa içinde değerlendirilen bazı mezhep ve ekolleri zihniyet analizi yaklaşımıyla ele alırken hareket noktalarından birinin söz konusu mezhep ve ekollerin akıl-nakil ilişkisine dair kabulleri olacağı şüphesizdir. Nitekim akıl-nakil ilişkisi bağlamında işaret edilen iki ana anlayıştan Ehl-i sünnet içinde genel anlamıyla Ehl-i rey ve Ehl-i hadis; İmâmiyye Şîası içinde ise Ahbârîyye ve Usûlîyye ekolleri şeklinde bir ana tasnif yapıldığı bilinmektedir.⁴ Akıl-nakil ilişkisine dair

¹ Mazlum Uyar, *İmamiyye Şîa'sında Düşünce Ekolleri Ahbârîlik* (İstanbul: Kitap Matbaacılık, 2000), 9-10.

² Mustafa Öz, “Usûlîyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/214-215.

³ Hasan Onat, “Türkiye’de İslâm Mezhepleri Tarihi’nin Gelişim Sürecinde Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı’nın Yeri”, *Ethem Ruhi Fığlalı’ya Armağan* (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), 246; Osman Aydın, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı* (Ankara: Hititkitap Yayınevi, 2008), 324; Sönmez Kutlu, “Cumhuriyet Döneminde Mezhepler Tarihi Yazıcılığı, Yeni Metodoloji Arayışları ve Sorunları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür* 29 (2017), 18. Sönmez Kutlu zihniyet analizi yaklaşımını geliştirerek “zihniyet çözümleyici psiko-sosyal yaklaşım” çerçevesinde İslâm tarihinde ortaya çıkan mezhep ve ekoller hakkında tepkisel-kabileci zihniyet, akılcı-hadarî zihniyet, gelenekçi-muhafazakar zihniyet, politik-karizmatik liderci zihniyet ve keşifçi-inzivacı zihniyet şeklinde bir tasnif yapmıştır. Sönmez Kutlu, *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri* (Ankara: Otto Yayınları, 2012), 25-47.

⁴ Metin Yurdagür, “Ahbârîyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/490-491; Abdullah Aydın, “Ehl-i Hadis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/507-508; M. Esat Kılıçer, “Ehl-i Re’y”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/520-524; Uyar, *İmamiyye Şîa'sında Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*; Habib Kartaloğlu, “İmamiyye’de

yaklaşımların farklı ana anlayışlar içinde yer alan mezhep ve ekollerin diğer ana anlayışlar içindeki mezhep ve ekollerden bazılarıyla birtakım ortak ya da benzer tavır ve görüşlere sahip olması durumunu ortaya çıkartacağını varsaymak hiç de zor değildir.⁵

Zihniyet analizi ile yapılan tahlillerde öne çıkan temel unsurlardan birinin kavramlar olduğu görülmektedir. Zaman içinde İslam Mezhepler Tarihinde kavramların edinmiş oldukları manaları izleyerek bir mezhep, ekol ya da grubun zihniyet dönüşümünü anlamak oldukça ehemmiyetli bir metodik yaklaşımdır.⁶ İslam dünyasında Ehl-i sünnet, Hâricîlik ve Şîa ana anlayışları içinde ortaya çıkan mezhep, ekol ve grupları zihniyet analizi yaklaşımıyla ele alırken bunların Kur'an âyetlerine verdikleri anlamların da aynı kavramlar gibi araştırmalar için önemli veriler sağlayacağı şüphesizdir. Akıl-nakil ilişkisine dair yaklaşımdaki farklılığın Ahbârî ve Usûlî ekol mensuplarının Kur'an âyetlerini anlamlandırmalarında da etki göstereceği şüphesizdir. Bu itibarla İmâmiyye Şîası'nda iki ana ekolün tefrika konusunu ele alan âyetler bağlamında getirdikleri yorumların ele alınıp İslam Mezhepleri Tarihinde üzerinde durulan zihniyet analizi yaklaşımı kapsamında incelenmesi önemli görülmektedir.

Araştırmanın amacı Ahbârî ve Usûlî âlimlerin ilgili âyetler hakkındaki yorum ve yaklaşımlarını mukayeseli bir şekilde ortaya koymaktır. Nitel araştırma hüviyetli bu çalışma bir durum çalışması olarak tasarlanmıştır. Araştırmada Kur'an'da tefrika konusunu işleyen ve "dinde ayrılık ve gruplaşma" bağlamında anlamlandırılan 8 (sekiz) âyet-i kerîme amaçlı örneklem ile seçilmiş ve bunlar çalışmanın bağımlı değişkenleri olarak belirlenmiştir. Söz konusu âyet-i kerîmeler şunlardır: Âl-i İmran Sûresi 3/103 ve 105, el-En'âm Sûresi 6/153 ve 159, er-Rûm Sûresi 30/32, eş-Şûrâ Sûresi 42/13 ve 14, Beyyine Sûresi 98/4. Çalışmanın varsayımı, Ahbârî ve Usûlî ekolleri İmâmiyye Şîası içinde yer alsa da bu iki ekolün zihniyet ve usul farklılığına bağlı olarak âyetlere getirdikleri anlamlandırmaların farklı olacağı şeklindedir. Bu itibarla her iki ekole mensup farklı zaman dilimlerinde yaşanan âlimler

Ahbârî-Usûlî Farklılaşması: Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Örneği", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/24 (2011/2), 193-216; Öz "Usûliyye", 42/214-215; Şahin Ahmetoğlu "İmâmiyye/İsnâşeriyye", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 104-105; Mehmet Kalaycı, "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya - Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 219-226.

⁵ Bu konu hakkındaki genel bilgiler için bk. Harun Çağlayan, "Akıl-Nakil İlişkisi: Re'y ve Hadis Ehlinin Yaklaşımları", *Sistemik Kalam*, ed. Mehmet Evkuran (Ankara: Bilay Yayınları, 2019), 87-99.

⁶ Mehmet Ali Büyükkara, "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes'alesi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 1/462; a. mlf., "İslam Mezhepleri Tarihi Araştırmalarında Terminolojiyle İlişkili Sorunlar", *İslâmî Araştırmalar* 19/2 (2006), 257; Ömer Faruk Teber, "Hâricî İmâmet Nazariyesi ve Mutlak Hakikatin Meşruiyeti Sorunu", *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-* 12/34 (2008), 65; Mehmet Zeki İçsan, "Halku'l-Kur'an Teorisi ve Dini Düşüncede Yenilik", *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları 26-28 Kasım 2010* (Samsun: Canik Belediyesi, 2011), 1/164; Cenkso Üçer, "Hikmet Kavramı Üzerinden Alevi Gelenek Hakkında Bir İnceleme", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 17/2 (Aralık 2024), 479.

araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede Ahbârî ekolden Furât b. İbrahim el-Kûfi (ö. 310/922), Muhammed b. Mes'ûd el-Ayyâşî (ö. 320/932), Ali b. İbrahim b. Hişam el-Kummî (ö. 329/941), Feyz-i Kâşânî (ö. 1090/1679), Hâşim el-Bahrânî (ö. 1107/1696), Abduali b. Cumu'a el-Huveyzî (ö. 1112/1700) ve eserleri seçilmiştir.⁷ Usûlî ekolden ise Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî (ö. 460/1067), Ebû Ali Emînüddîn el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl et-Tabersî (ö. 584/1154), Muhammed Hüseyin Tabâtabâî (ö. 1981), Muhammed Hüseyin Fadlallah (ö. 2010), Muhammed es-Sâdikî (ö. 2011), Nasır Mekârim Şîrâzî ve eserleri seçilmiştir.⁸

Araştırma kapsamında bağımlı değişken olarak belirlenen ilgili âyet-i kerîmelere dair getirilen açıklamalar işaret edilen yazarların eserlerinde taranarak tespit edilmiş; tespit edilen bu veriler, İslam Mezhepleri Tarihi araştırmalarında üzerinde önemle durulan deskriptif/tasviri yaklaşım⁹ çerçevesinde bağımsız değişkenlere göre mukayeseli bir şekilde incelenerek bir içerik analizi yapılmıştır.¹⁰

Araştırmanın amacı, hedefleri ve desenine bağlı olarak öncelikle İmâmiyye Şîası'nda Ahbârîlik ve Usûlîlik ekolleri hakkında genel bir bilgilendirme yapılmış, sonrasında Kur'ân-ı Kerîm'de tefrika konusunu ele alan bazı âyetler hakkında genel bir çerçeve çizilmiş, tefrika konusunu ihtiva eden âyetlere Ahbârî ve Usûlî ekol mensubu âlimlerin getirmiş oldukları açıklamalar kronolojik olarak mukayeseli bir şekilde incelenip çalışma sonuçlandırılmıştır.

⁷ Ebû'l-Kâsım Furât b. İbrahim Furât el-Kûfi, *Tefsîru Furât el-Kûfi* (Beyrut: Müessesetü'n-Nu'man, 1992); Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd Ayyâşî, *Tefsîrû'l-Ayyâşî* (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbuat,1991); Ebû'l-Hasan Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî* (Kum: Dâru'l-Hucece, 1426); Feyz-i Kâşânî, *es-Safî fi Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhammed b. Murtaza (İran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1998); Hâşim el-Bâhrânî, *el-Burhân fi Tefsîri'l-Kur'ân* (Lübnan: el-A'lami, 2006); Abduali b. Cumu'a el-Huveyzî, *Tefsîrû Nûri's-Sekaleyn*, thk. Seyyid Ali Âşûr (Lübnan: Müessesetü't-Tarihi'l-Arabi, 2001).

⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân* (Lübnan-Beyrut: Dâr'ul-İhyâ et-Türâs el-'Arabî, 2013); Emînü'l-İslâm el-Fazl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'ân* (Lübnan-Beyrut: el-'Âlemî Matbaa, 1995); Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mizân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yayınları, 1998); Muhammed Hüseyin Fadlallah, *Tefsîr Min Vahy el-Kur'ân* (Lübnan: Dâru'l-Melêk, 2018); Muhammed es-Sâdikî, *el-Furkân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, (İran: İslâmi, 2019); Nâsır Mekârim eş-Şîrâzî, *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel* (Lübnan: el-A'lem Yayınları, 2013).

⁹ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2008), 33; Mehmet Ali Büyükkara, "Mezhepler Tarihine Giriş", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Ali Büyükkara (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012), 4; Halil İbrahim Bulut, *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadî İslam Mezhepleri Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 28-29; Kadir Gömbeyaz - M. Mücahit Dünder, "İslâm Mezhepler Tarihine Giriş", *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya ve Mehmet Ümit (Ankara: Nobel, 2020), 3.

¹⁰ Şener Büyüköztürk vd., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Pegem, 2016), 259-263.

1. İmâmiyye Şîası'nda Ahbârîlik ve Usûlîlik

İslâm düşünce tarihinde, İmâmiyye Şîası'nda özellikle akıl-nakil ilişkisine getirilen yaklaşımlar bağlamında Ahbârîlik ve Usûlîlik şeklinde iki ekolün varlığı dikkat çekmektedir.¹¹ İmâmiyye Şîası'nda imamlar, Hz. Peygamber'den sonra karşılaşılan ya da karşılaşılabilecek olunan sorunlara çare bulacak mutlak otorite olarak kabul edilmiştir. Fakat 12. İmam'ın gaybete girdiğinin kabul edilmesi ile takip eden süreçte ortaya çıkan problemlerin nasıl bir çözüme kavuşturulacağı meselesi, esaslı bir sorun ve tartışma konusu olmuştur.¹² Bu sorunların çözümü sürecinde Ahbârîlik ve Usûlîlik olmak üzere teşekkül eden iki farklı ekol kendi benimsemiş oldukları anlayış çerçevesinde bu meselelere çözüm üretmeye çalışmıştır. Ahbârîlik'e göre imam gaybete girse dahi çevresi ile irtibatını kesmediği için fikhî ve itikâdî meselelerin çözümünde imamlardan gelecek olan haber yeterli olacaktır.¹³ Bu anlayışa muhalif olarak ortaya çıkan Usûlîlik ise problemlerin çözümüne yönelik daha akılcı ve pratik bir yöntem izlemiştir. Bu ekole göre âlimlerin görevi sadece imamların haberlerini aktarmakla yeterli değildir. Aksine dinî kaynaklardan fikhî hükümlerin hangi yolla elde edileceğini de ortaya çıkarmak gerekmektedir.¹⁴

Ahbârîyye, haber kelimesinin çoğulu olan "ahbâr" kelimesine nispetle söylenmiş bir tabirdir.¹⁵ Dinî konularda nakil ve rivâyetlere bağlanmak anlamına gelen ahbâr, İmâmiyye Şîası'nda aklî delillere karşı çıkararak sadece imamlardan gelen haberle yetinen gruba verilen isimdir.¹⁶ Ahbârîlik delil olarak

¹¹ Uyar, *İmamiyye Şia'sında Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*, 9-10.

¹² Metin Bozan, *İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2009), 208-243; Halil Işılak - Mustafa Türkan, "11./17. Asırda Şii Ulema Arasında Ahbârî-Usûlî Ayrışmasını Resmeden Bir Risale: Risâle-i Su'âl u Cevâb", *Bilimname Dergisi* 50 (2023), 3. Konuyla ilgili detaylar için bk. Metin Bozan, *İmâmiyye Şîası'nın Oluşumu* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2009), 38-52; Cemil Hakyemez, *Şia'da Gaybet İnancı ve Gaip On İkinci İmam el-Mehdi*, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2017), 47-48; a. mlf., *İmamiyye Şîası ve Temel Kavramları*, (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019)17-19; Feyza Doğruyol, "Şii-İmâmiyye'de Gaybet İnancının Temellendirilmesi: İlk Dönem Ahbârî ve Usûlî Argümanlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 41 (2021), 70-72; Hanifi Şahin, *Şii'lerin Gözüyle Sünnîler İlk Dönem Şii Kaynaklarda Sünnî Algısı* (İstanbul: Mana Yayınları, 2024), 97-123. İmamların nitelikleri konusunda farklı görüşler olduğu hakkında bk. Habip Demir, *Horasan'da Şii'lik İran'da Şii'liğin Tarihsel Kökleri* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 225-227.

¹³ Habib Kartaloğlu, "İmamiyye'de Ahbârî-Usûlî Farklılaşması", 194.

¹⁴ Kartaloğlu, "İmamiyye'de Ahbârî-Usûlî Farklılaşması", 199.

¹⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "Haber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/346-349.

¹⁶ Bu ekol ve mensupları Ahbârî isminin dışında ulema tarafından "ashâbu'l-hadis veya ehlü'l-hadis"; muhalifleri tarafından "Haşeviyye, Mukallide ve Zâhiriyye" diye isimlendirilmişlerdir. Uyar, *İmamiyye Şia'sında Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*, 49. Detaylı bilgi için bk. İskender Tanış, "İmamiyye Şîası'nda Ahbârîlik ve Usulîlik Ayrışması", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (Haziran 2023), 332-335; Esmâ Sayın, "İran'daki Şii Kültüründe Ahbârî-Usulî Yaklaşımları Bağlamında Gelenek-Yenilik Çizgisi", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 7/14 (2012), 116-118; Hasan Türkmen,

sadece Kur'an ve ahbârı kabul ederler. Ahbâr olarak Hz. Peygamber'den gelen haberlere ilaveten imamların ahbârını da alarak ahbâr dairesini genişletmişlerdir. Zira imamlarında Allah ve peygamber otoritesini taşıdıkları için sorgulanamaz bir özellikte oldukları kabul edilir.¹⁷ Ahbârîlerin içinde bir kısım ulema ise sadece ahbârı delil olarak kabul ederler. Bunun sebebi ise Kur'an'ı sadece masum imamların tefsir edebileceği düşüncesidir. Ahbârîlere göre zanna dayanarak şer'î hüküm elde edilmez ve ilim kat'î olan ve hakikate uygun düşen olarak kabul edilmiştir. Hadisleri, sahih ve zayıf diye ikiye ayıran Ahbârîler; sahih hadisi, "Mâsum imama dayandırılarak nakledilen ve mâsum imamdan geldiği sabit olan hadis" diye tarif ederler.¹⁸

Ahbârîliği ilk dönem ve sonraki dönem olmak üzere iki döneme ayırmak mümkündür. İlk dönem Ahbârîliğin belli bir olay sonucunda ortaya çıktığını söylemek mümkün değildir. Ahbârîliğin doğuşu On İkinci İmam'ın gaybetine müteakip zamanla oluşmuş bir yapıdır. İmâmiyye'deki anlayışa göre On İkinci İmam Muhammed Mehdi, gizlendikten sonra (gaybete gittikten sonra) ashabıyla irtibatı gerçekleştirmek için görevi naiplerine (vekil) devretmiştir. Gaybet-i suğra (küçük gaybet) dört vekil hayattayken olan döneme denmektedir. Dördüncü vekilin 328/940 yılında İmam'ın büyük gaybete gittiğini duyurmasıyla gaybet-i kübra (büyük gaybet) dönemi başlamıştır. Gaybet-i suğra döneminde vekiller, imamların ne zaman döneceğini tahmin edemedikleri için ilk olarak imamların ahbârını toplamaya önem göstermişlerdir. İmâmiyye Şîası içinde bir grup içtihadı karşı çıkıp imamların ahbârına sarılmışlardır. İşte bu süreçte akla karşı bir tutum takındıkları ve sadece ahbârla ilgilendikleri için bu tavrı sergileyenler Ahbârîyye adıyla anılmışlardır.¹⁹

İmamların gaybetinin uzaması ve nas döneminden bir hayli uzaklaşmış olunması ilk dönem Ahbârîliğin zayıflamasına sebep olmuştur. Devam etmekte olan hayatın sürekli değişip yeni meselelerin ortaya çıkmasıyla ahbârların yetersizliği ve ma'sum bir otoritenin yokluğu üzerine bazı âlimler yeni bir metot geliştirmenin şart olduğunu fark etmişlerdir. Şeyh Müfid (ö. 413/1022), Şerîf el-Murtazâ (ö. 436/1044) ve Ca'fer et-Tûsî (ö. 460/1067) gibi âlimler, imâmî fıkıh ve kelamında icthad ismini kullanmamakla birlikte şer'î hükümleri aklî metotlarla ortaya koymaya başlamışlardır. Ahbârîliğin zayıflamasıyla birlikte Usûlîlik hâkim görüş olmuştur.²⁰

"Ahbârî-Usûlî Ayrışmasında Sehvü'n-Nebi Meselesi", *İslami Araştırmalar Dergisi* 25/1 (2014), 4-7.

¹⁷ Habip Demir, "Şîî Düşüncede Zâhirî-Ahbârî Zihniyetin Yansımaları" *Zâhirî ve Selefi Din Yorumu* ed. Sönmez Kutlu (İstanbul: Kuramer, 2018), 398. Ayrıca bk. Metin Bozan, "İmâmiyye Şîası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 4/6 (2006), 97; Ömer Özpınar, *Şîî Hadis Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 263-271.

¹⁸ Abdullah es-Semâhici, "İmâmiyye Şîası'nın İki Ekolü Ahbârîler ve Usûlîler Arasındaki Temel Farklar", çev. İbrahim Kutluay, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2013), 137-153.

¹⁹ Uyar, *İmâmiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*, 33 vd.

²⁰ Uyar, *İmâmiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*, 88.

1502 yılında İran'ın tamamını ele geçiren Safevîler devletinin resmi mezhebi olarak İmâmiyye Şîası'nı benimsemiştir.²¹ Safevî devletinin kuruluşuna kadar usûlî düşünce hakim olsa bile ahbârî düşüncenin yok olduğu söylenemez. İctihad aktif bir şekilde kullanılan bir usûl olmasına rağmen on birinci yüzyılda ahbâra riâyet tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Ahbârîliği tekrar canlandıran ve sistemleştiren Muhammed Emîn el-Esterâbâdi (ö. 1033/1624) olmuştur.²²

Esterâbâdi'nin ihya etmesinden sonra yaklaşık iki yüz yıl kadar ayakta kalan Ahbârîlik, Usûlîlere karşı katı bir tutum sergilemiş olmaları nedeniyle tekrar zayıflamaya başlamıştır. Muhammed Taki Meclisî (ö. 1070/1659), Feyz el-Kâşânî (ö. 1090/1679), Nî'metullah Cezâirî (ö. 1112/1701) ve Ahbârîliğin son dönemlerinde yaşayan Bahrânî (ö. 1186/1772) tarafından bu aşırı tutum yumuşatılmaya çalışılmıştır. Usûlîliği tenkit etmekten ziyade orta yolu bulmaya çalışan bu âlimler, aklın; Allah'ın delillerinden bir delil olduğunu ileri sürmüş ve tasavvufa ilgi göstermişlerdir.²³

Safevîler döneminde gelişen felsefî çalışmalar ve Safevî devletinden sonra on altıncı yüzyılda hâkimiyeti ele alan Kaçarlar'ın devlet mekanizmasıyla âlimlerin iç içe olmayışı, usûlî âlimlerin görüşlerini daha rahat ifade etmesine yardımcı olmuştur. Aynı zamanda değişip gelişen toplumda ortaya çıkan problemlerin çözümünü sadece imamların ahbârında olduğunu iddia eden ve sorunlara kayıtsız kalan Ahbârîlere karşı her an canlı bir ictihad müessesesine sahip Usûlîlerin toplum içinde ilgi görmesi, Ahbârîliğin zayıflayıp Usûlîliğin güçlenmesine yol açmıştır.²⁴

Usûliyye/Usûlîlik ekolüne gelince Usûliyye, İmâmiyye Şîası içinde akli bir delil olarak kabul eden mezhep mensuplarına verilen bir addır.²⁵ Usûlîlik, Ahbârîlik ekolüne nazaran kendisini farklı biçimde konumlandırmıştır. Usûlîlik ekolüne göre zamanın ve şartların değişmesi aklın etkin bir şekilde kullanımını zarurî ve gerekli kılmıştır.²⁶ Böylece ekol, düşünce sistemini akıl üzerine oturtmuştur. Bu sebeple ictihadı zorunluluk veya ihtiyarî bir vacip olarak görmüştür. Usûlîlere göre Kitap, sünnet, icma ve akıl delilleri olmak üzere

²¹ Mustafa Ekinci, *Anadolu Alevîliğinin Tarihsel Arka Planı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2002), 135-136; Ömer Faruk Teber, "Mezhebi Ayrışmanın Politik Sonuçları: Safevî Tarikatının Siyasallaşması", *İlahiyat Akademi: Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2017), 196-197.

²² Uyar, *İmamiyye Şîa'sında Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*, 88; Emrullah Fatış, "İmamiyye Şîasında ve Zâhirîlerde Dinî Deliller", *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6/12 (2013), 192; İbrahim Kutluay, "Yeni Ahbârîliğin Kurucusu Emîn el-Esterâbâdi'nin el-Fevâidü'l-Medeniyye Adlı Eserinde İctihad ve Taklid Hakkındaki Görüşlerinin Tahlili", *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 12 (Haziran2021), 18.

²³ Uyar, *İmâmiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*, 330-334.

²⁴ Günümüzde Ahbârîliğin Hürremşehr ve Abadan'da bazı müntesipleri bulunmaktadır. Uyar, *İmâmiyye Şîası'nda Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*, 325-342. Yurdagür, "Ahbârîyye". Safevîler dönemi hakkında ayrıca bk. Ethem Ruhi Fiğlalı, *İmamiyye Şîası* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1984), 185-188.

²⁵ Bilindiği üzere "asl" kelimesinin çoğulu olan usûl, sözlükte "bir nesnenin, ortadan kalktığı düşünüldüğünde kendisiyle birlikte, geriye kalanların da ortadan kalkacağı temeli, esâsı" anlamına gelmektedir. Rağıp el-İsfahânî, *Müfredât Kur'an Kaoramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pinar Yayınları, 2016), 135; Öz, "Usûliyye", 42/ 214-215.

²⁶ Recep Demir, *Kur'an'ın Şîi Yorumu* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2019), 38.

deliller dört tanedir ve zanna dayanarak şer'î hükümler elde etmeyi caiz görmekteyler.²⁷

Irak ekolü olarak da bilinen Usûliyye ekolü, ilk olarak hicrî dördüncü yüzyılın başlarında, Nevbahtî ailesinden Ebu Sehl İsmail en-Nevbahtî (ö.311/923-24) ve yeğeni Hasan b. Musa (ö.310-10/912-22) tarafından temsil edilmiştir. Onlar, Mu'tezile'nin akılcı yaklaşımını İmâmiyye'nin görüşleri ile birleştirerek bir senteze varmaya çalışmışlardır. Böylelikle rasyonel okulun ilk kurucuları olmuşlardır. Nevbahtî ailesinin bu iki ferdinden sonra usûlî ekolünü devam ettiren ve "kadimeyn" olarak bilinen iki önemli şahsiyet Hasan b. Ebî 'Akil el-'Ummânî (ö. 4/10. asrın ilk yarısı) ve İbn Cüneyd'dir (ö. 381/991-2).²⁸

Usûliyye ekolünü sistemleştiren kişi Şeyh Müfid'dir (ö.413/1022-23).²⁹ Şeyh Müfid'ten sonra onun talebesi olan Şerif el-Murtazâ (ö.433/1041-42) usûlî ekolü temsilcilerindendir. Murtazâ, dinin temellerini akılla ve Kur'ân-ı Kerim'den elde edilebilecek sahih delillerle kavranabileceğini ve böylelikle mevcut ahbârın sıhhatinin belirlenebileceğini ileri sürmüştür.³⁰ Murtazâ'nın bu düşüncesini kendisinden yaklaşık iki asır sonra yaşayan Nasruddin et-Tûsî (ö.672/1273-74) ve Allâme Hillî (ö.726/1325-26) devam ettirip Usûlîliğin rasyonel metodolojisi haline getirmişlerdir.³¹

Selçukluların 5/11. asrın ortalarında Bağdat'ı ele geçirmesiyle birlikte Bağdat medresesinin Büveyhiler dönemindeki gibi aktif rol oynaması³² sona ermiştir. Bu sebeple Hille gibi İmâmî merkezler ortaya çıkmıştır.³³ Tûsî'nin vefatından sonra dönemin siyasî ve ictimâî şartlarından kaynaklı yaklaşık bir asır kadar taklid dönemi hüküm sürmüştür. Ulemanın arkasındaki siyasî desteğin ortadan kalkması ve aynı zamanda Sünnî aleminde de duraklama döneminin yaşanması, Usûlîlikte de taklid döneminin yaşanmasının başlıca sebeplerindendir.³⁴

²⁷ es-Semâhicî, "İmamiyye Şîası'nın İki Ekolü Ahbâriler ve Usûliler Arasındaki Temel Farklar", 137-153.

²⁸ Mazlum Uyar, "İbnü'l-Cüneyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/5-6.

²⁹ Halil İbrahim Bulut, *Şîa'da Usulîliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2013), 69-79; Avni İlhan, "Şeyh Müfid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 31/500-502.

³⁰ Demir, *Kur'an'ın Şîî Yorumu*, 49.

³¹ Mazlum Uyar, *Şîî Ulemanın Otoritesinin Temelleri* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004), 34-43. Detaylı bilgi için bk. İbrahim Kutluay, "Usûlî Âlim Vahîd el-Bihbehânî'nin Temel Görüşleri ve el-Fevâidü'l-Hâiriyye'sinde Ahbârîlere Yönelttiği Tenkitlerin Değerlendirilmesi", *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 17 (Aralık2023), 30.

³² İmamîler, idari ve mali alanlarda etkilerini güçlendirerek hem yönetimde olma avantajlarını görmüşler hem de zamanla Sünnîler'i zayıflatmışlardır. Etan Kohlberg, "İmâmiyye'den İsnâaşeriyye'ye", çev. Cemil Hakyemez, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (2005), 301. Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Habib Kartaloğlu, "Şîî-Usûlî Düşüncenin Ortaya Çıkış Sebepleri Üzerine Mülâhazalar", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/33 (Haziran2016), 85-87; Peyman Ünügür Tekin, "İmâmiyye Şîası'nda Umûmu'l-Kur'an'ın Haber-i Vâhidle Tahsîsi -Usûlîlik Özelinde-", *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/2 (Aralık2022), 1135-1136.

³³ Uyar, *Şîî Ulemanın Otoritesinin Temelleri*, 54-60.

³⁴ Uyar, *Şîî Ulemanın Otoritesinin Temelleri*, 54-60.

Hille medresesinde yeniden hayat bulan usûlî ekolü İbn İdris'le birlikte yeni bir döneme girmiştir. Kaynaklarda İbn İdris Hillî'nin (ö. 481/1088-89), Tûsî'nin ortaya koyduğu fikhî meseleleri sorguladığı, bu sebeple bu döneme tenkit dönemi denildiği bilinmektedir.³⁵

Safevîler döneminde gücünü kaybeden Usûlîlik, Safevîler'in 1722 yılında yıkılışı ve 74 yıl sonra 1796 yılında Kaçar devletinin kuruluşuyla yeniden canlanmış ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.³⁶

Ahbârîlik ve Usûlîlik ekollerinin gerek tarihî seyirleri gerek usulleri hakkında çizilen bu genel çerçeve, İslam Mezhepleri Tarihinde bir mezhep, ekol ve grup açısından zihniyet farklılığı, zaman ve mekân farklılığı gibi etkenlerden kaynaklı "kendi içlerindeki farklılıkları dikkate almadan genellemeler yapmama" ilkesi açısından da son derece önemlidir.

2. Tefrika Kavramı ve Kur'an'da Tefrika Konusunu Ele Alan Bazı Âyetler

Tefrika kelimesi, "فرق"/"fe-ra-ka" sülasi fiilinden türemiş müştak bir kelimedir. Tefrika fiilinin kök mastarı olan "Fi-râ-kan" kelimesi ayrılmak, parçalanmak, farklı farklı yapmak, ayrılık çıkarmak, dağılmak, ayrılığa düşmek³⁷ anlamlarına geldiği gibi tefrika kavramı da yine "ayırma, ayırt etme, parçalama, dağılma, parçalanmışlık"³⁸ anlamlarına gelmektedir. Terim anlamı olarak tefrika: "Belirli bir dinî, fikrî veya siyasî birliğe sahip insan topluluklarının bölünüp parçalanmasını, fırkalara ayrılmasını"³⁹ ifade etmektedir. Tefrikanın dinî konularda, sosyal ve siyasal parçalanmalara yol açan görüş ayrılıklarının derinleşerek kalıcı fikir ayrılıklarına ve ayrışmalara götüren bir kavram olduğu bilinmektedir.⁴⁰

Kur'an'da 77 âyette "فرق - fe-ra-ka" kökünden türeyen kelimeler zikredilmiştir.⁴¹ "فرق"/"fe-ra-ka" şeklindeki bu kök kelime altı âyette tefe'ul kalıbında "تَفَرَّقَ - teferraka" şeklinde yer almaktadır. Bu kalıp Kur'an'da eşlerin birbirinden ayrılmasını,⁴² kıyamette insanların birbirinden ayrılacaklarını⁴³, batıl yolların kişiyi hak yoldan ayırmasını⁴⁴, kendilerine ilim geldikten sonra dinde ayrılığa, anlaşmazlığa düşenlerin durumu⁴⁵ ve müminlerin kendilerine din geldikten sonra önceki ümmetlerin yaptıklarını yapmamaları hususunda uyarılması⁴⁶ gibi durumlarda kullanılmıştır.

³⁵ Uyar, *Şîî Ulemanın Otoritesinin Temelleri*, 54-60.

³⁶ Uyar, *Şîî Ulemanın Otoritesinin Temelleri*, 179 vd..

³⁷ Mahmut Balcı, *İnsanları Tefrikaya Düşüren Faktörler* (Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1995), 37.

³⁸ Tuncay Başoğlu, "Tefrika", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 40/279-281.

³⁹ Başoğlu, "Tefrika", 40/279-281.

⁴⁰ Başoğlu, "Tefrika", 40/279-281.

⁴¹ Erva Nur Turus, *Ehl-i Sünnet ile İmamiyye Şiası'nın Tefrika Âyetlerini Ele Alışı* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 63-64.

⁴² en-Nisâ 4/130.

⁴³ er-Rûm 30/14.

⁴⁴ el-En'âm 6/153.

⁴⁵ eş-Şûrâ 42/14, el-Beyyine 98/4.

⁴⁶ eş-Şûrâ 42/13.

Kur'ân'da tefrika yasaklanmıştır. Kur'an tefrikanın sebepleri hakkında farklı olgulara işaret etmektedir. Bunlardan bazıları ihtiras,⁴⁷ atalar dinine bağlılık,⁴⁸ dünyevî menfaatler,⁴⁹ dinin hükümlerinin bazısını kabul bazısını kabul etmeme,⁵⁰ çekememezlik,⁵¹ büyüklere ve büyük şeylere fazlaca hürmet etme⁵² şeklinde sıralanabilir.⁵³ Tefrikanın oluşmasına psikolojik, sosyolojik ve siyasî birçok faktörün sebep olabileceğine işaret edilmektedir. Psikolojik sebepler arasında farklı algılama, korku, özentî ve iç çatışma gibi ferdi problemler; sosyolojik sebepler arasında taklit, statükoyu koruma endişesi, cehalet, asabiyet, sorumluluk ihlali gibi sebepler sıralanmaktadır. Siyasî sebep olarak ise hem İslam dininden önceki dinlerde hem İslam dininde hakimiyet probleminin tefrikaya sebep olan en önemli faktör olduğuna işaret edilmektedir.⁵⁴

3. Tefrika Konulu Âyetlere Getirilen Açıklamaların İncelenmesi

İslam Mezhepleri Tarihi alanında mezhep ve ekollerin âyet-i kerîmeleri sahip oldukları zihniyetlere göre anlamlandıracağı hususunu İmâmiyye Şîası'nda Ahbârî ve Usûlî ekollerini üzerinden inceleyen bu çalışmada örneklem Kur'an'da "dinde ayrılık ve gruplaşma" bağlamında görülüp açıklanan âyetler üzerinden oluşturulmuş ve Âl-i 'İmrân Sûresi 3/103 ve 105, el-En'âm Sûresi 6/153 ve 159, er-Rûm Sûresi 30/32, eş-Şûrâ Sûresi 42/13 ve 14, Beyyine Sûresi 98/4 âyet-i kerîmeleri seçilmiştir. Söz konusu âyetlere iki farklı ekolün açıklamalarındaki farklılığı görmek adına her âyetle ilgili yapılan mülâhazalar mukayeseli bir biçimde incelenmiştir. Âyetlerin yazıdaki sıralamasında sûrelerin tertip şekli esas alınmıştır.

3.1. Âl-i 'İmrân Sûresi 3/103

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınıksız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine

⁴⁷ el-Bakara 2/213.

⁴⁸ el-Mâide 5/104.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/61.

⁵⁰ el-En'âm 6/159.

⁵¹ eş-Şûrâ 42/14.

⁵² et-Tevbe 9/31.

⁵³ Balcı, *İnsanları Tefrikaya Düşüren Faktörler*, 57-67.

⁵⁴ Halil Aldemir, *Kur'ân-ı Kerîm'e Göre İhtilâf Nedenleri-Alanları-Boyutları-Çözüm Yolları* (İstanbul: Kitâbî Yayınları, 2010), 90-134.

siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.”⁵⁵

İmâmiyye Şîası âlimlerinden Ahbârî geleneğe mensup olan Kûfî, Ayyâşî, Bahrânî ve Huveyzî âyette bahsi geçen “Allah’ın ipine sımsıkı sarılın”⁵⁶ bahsindeki ipin Ali b. Ebî Tâlib olduğunu dile getirirken;⁵⁷ Kummî âyette bahsi geçen ayrılığa düşülmemesi için Hz. Peygamber’in Ehl-i beyti’nin çatısının altında toplanılmasının gerektiğini ve âyette zikredilmiş olan ipin tevhid ve velâyet olduğunu ifade etmiştir.⁵⁸ Kâşânî ise bu ipin İslâm ve Kur’ân-ı Kerîm olduğunu zikretmiştir.⁵⁹

Usûlî geleneğe mensup olan Tûsî, Tabersî ve Tabâtabâî “Allah’ın ipine sımsıkı sarılın”⁶⁰ ifadesinin Kur’ân-ı Kerîm ve İslâm olduğunu dile getirirken;⁶¹ Tabersî bu söylediklerine ilaveten Ehl-i beyt’i de yorumunun içine almıştır.⁶² Tabâtabâî ise ilave bir yorumda bulunarak Hz. Peygamber’in, Allah’ın ipi olduğunu zikretmiştir.⁶³ Fadlallah, âyetin belirli bir olaya yönelik indirilmek dışında Müslümanları, İslam toplumunun yapısında oluşabilecek sorunlar nedeniyle kabilecilik gibi karmaşık aşırılıkların etkisiyle Cahiliye dönemindeki davranışlara karşı uyarı olarak indirildiğini zikretmiş⁶⁴ ve “Allah’ın ipine sımsıkı sarılın”⁶⁵ bahsindeki ipin Kur’ân-ı Kerîm olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶ Sâdikî ilgili âyette geçen “Allah’ın ipi”⁶⁷ ibaresinin bir bağlılık sembolü ve sağlam bir sözleşme olduğunu dile getirmiştir. Bu âyetten iki ip kastedildiğini dile getiren Sâdikî, ilk ipin, vahiy yoluyla Allah’ın mesajını taşıyan Peygamberlik ipi olduğunu, ikincisinin ise o mesajı taşıyan Peygamber ve O’nun soyunun taşıdığı ip olduğunu vurgulamıştır.⁶⁸ Şîrâzî ise âyetteki “Allah’ın ipi”⁶⁹ ibaresinin Allah Teâlâ ile bağlantıyı sağlayan her vesilenin olduğunu vurgulamış ve bu vesilenin ister Kur’ân-ı Kerîm isterse Peygamber veya Ehl-i beyt olsun fark etmediğini ifade etmiştir. İnsanoğlunun kendisine yol gösterecek sağlam bir ipinin olması gerektiğini vurgulayan Şîrâzî, bu ipin Kur’ân-ı Kerîm yoluyla Allah ile bağlantı kurularak gerçekleşeceğini ifade etmiştir.⁷⁰

⁵⁵ Âl-i İmrân 3/103. Âyet-i kerîmelerin meâlleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan Meâl’den verilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009),

⁵⁶ Âl-i İmrân 3/103.

⁵⁷ el-Kûfî, *Tefsîr*, 1/90-91; Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/217; Bâhrânî, *el-Burhân fi Tefsîri'l-Kur’ân*, 2/83-88; Huveyzî, *Tefsîrü Nûri's-Sekaleyn*, 1/448-450.

⁵⁸ Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/116.

⁵⁹ Kâşânî, *es-Safi fi Tefsîri'l-Kur’ân*, 2/ 92-94.

⁶⁰ Âl-i İmrân 3/103.

⁶¹ et-Tûsî, *et-Tibâan*, 2/545-547; et-Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân*,1,2/306-307; Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3/535-540.

⁶² et-Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân*,1,2/306-307

⁶³ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3/535-540.

⁶⁴ Fadlallah, *Tefsîr Min Vahy el-Kur’ân*, 3/314.

⁶⁵ Âl-i İmrân 3/103.

⁶⁶ Fadlallah, *Tefsîr Min Vahy el-Kur’ân*, 3/314.

⁶⁷ Âl-i İmrân 3/103.

⁶⁸ Sâdikî, *el-Furkân fi Tefsîri'l-Kur’ân*, 5/133-151.

⁶⁹ Âl-i İmrân 3/103.

⁷⁰ Şîrâzî, *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel*, 2/313.

3.2. Âl-i İmran Sûresi 3/105⁷¹

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَقَرَّفُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın. İşte onlar için büyük bir azap vardır."⁷²

Ele almış olduğumuz müfessirlerden Kâşânî, Bahrânî, Tûsî, Tabersî ve Şîrâzî "Parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın"⁷³ ifadesindeki kişilerin Yahudi ve Hristiyanların olduğuna dair ortak yorumda bulunmuşlardır.⁷⁴ Bahrânî bu yorumuna ek olarak âyetin, Ali b. Ebî Tâlib ve Ehl-i Beyt bağlamında anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁵ Usûlîlik ekolü müfessirinden olan Tabâtabâî ise âyette ayrılığa düşülen konuların itikadî ihtilaflar olduğunu dile getirmiştir.⁷⁶ Fadlallah bahsi geçen âyet ile ilgili yorumunda Kur'ân-ı Kerîm'in toplumu bölen ayrılık yollarını yasakladığını, çünkü bunun ahlaki ve sosyal çöküşe yol açacağını belirtmiştir.⁷⁷ Sâdikî ise bu âyetin bir uyarı olduğunu ve bu mezhepleşmenin yüzünden İslâm ümmetinin sömürgeci güçler tarafından istismar edildiğini vurgulamıştır.⁷⁸

3.3. el-En'âm Sûresi 6/153

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

İşte bu, benim dosdoğru yolum. Artık ona uyun. Başka yollara uymayın. Yoksa o yollar sizi parça parça edip O'nun yolundan ayırır. İşte size bunları Allah sakınsınız diye emretti."⁷⁹

Âyetin ilk bahsi olan "dosdoğru yolum"⁸⁰ ifadesini, İmâmiyye'nin Ahbârîyye geleneğine mensup âlimlerden Kûfî, Ayyâşî, Kâşânî, Bahrânî ve Huveyzî "Ali b. Ebu Tâlib ve imamların yolu" olduğunu zikrederken,⁸¹ Kummî "Doğru yol imamdır, öyleyse ona uyun: imamdan başka yollara uymayın ki ayrılığa düşmeyesiniz." yorumunu yapmıştır.⁸²

Usûliyye geleneği müfessirlerden Tûsî ve Tabersî âyette ifade edilen başka yolların ehl-i bid'at, Yahudilik, Hristiyanlık, Mecusîlik ve putperestlerin yolu

⁷¹ Kûfî, Ayyâşî ve Kummî ve Huveyzî, Âl-i 'Imran Sûresi'nin 105. âyetini tefsir etmemişlerdir.

⁷² Âl-i İmrân 3/105.

⁷³ Âl-i İmrân 3/105.

⁷⁴ Kâşânî, *es-Safi fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/97; Bâhrânî, *el-Burhân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/ 89-90; et-Tûsî, *et-Tibyân*, 2/550; et-Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân*, 1,2/309; Şîrâzî, *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel*, 2/324.

⁷⁵ Bahrânî, *el-Burhân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/ 89-90

⁷⁶ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 3/542-544.

⁷⁷ Fadlallah, *Tefsîr Min Vahy el-Kur'ân*, 3/327-329.

⁷⁸ Sâdikî, *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel*, 5/160-162.

⁷⁹ el-En'âm 6/153.

⁸⁰ el-En'âm 6/153.

⁸¹ el-Kûfî, *Tefsîr*, 1/137-138; Ayyâşî, *Tefsîrü'l-Ayyâşî*, 1/413; Kâşânî, *es-Safi fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/125; Bâhrânî, *el-Burhân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 3/119-120; Huveyzî, *Tefsîrü Nûri's-Sekaleyn*, 2/413-415.

⁸² Kummî, *Tefsîrü'l-Kummî*, 1/227.

olduğunu dile getirirken,⁸³ Tabâtabâî “dosdoğru yolum”⁸⁴ ifadesinin Hz. Peygamber’in yolu olduğunu ifade etmiştir.⁸⁵ Son dönem Usûlî müfessirlerinden olan Fadlallah bu ifadenin “O’nun rızasına ulaşmak” olduğunu,⁸⁶ Sâdikî Allah’a ve Peygamberlere inanılarak gidilen yol olduğunu,⁸⁷ Şîrâzî ise âyette ifade edilen “dosdoğru yol”⁸⁸ ibaresinin sadece İslâm dininde olmadığını; bilakis bundan önceki dinlerde de bu yolun önerildiğini zikretmiştir.⁸⁹

3.4. el-En’âm Sûresi 6/159⁹⁰

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا لَسَنَتْ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya, (senin) onlarla hiçbir ilişik yoktur. Onların işi ancak Allah’a kalmıştır. Sonra (O), yapmakta olduklarını kendilerine haber verecektir.”⁹¹

Âyetin “Şu dinlerini parça parça edenler ve kendileri de grup grup ayrılmış olanlar var ya ...”⁹² bahsine dair eserlerine müracaat ettiğimiz İmâmiyye Şîası Ahbârî müfessirlerinden Ayyâşî ve Bahrânî bu kişilerin “Dinden ayrılanlar” olduğuna dair ortak yorumda bulunmuşlardır.⁹³ Kummî ise bahsi geçen bu kişilerin Ali b. Ebû Tâlib’ten ayrılarak grup oluşturdukları ve böylece dinden çıkmış olduklarını öne sürmüştür.⁹⁴ Kâşânî, Huveyzî, Tûsî, Tabersî ve Tabâtabâî ise ortak yorumda bulunarak bu kişilerin Allah’ın dininden sapmış olan Yahudiler, Hristiyanlar, müşrikler, kâfirler ve bi’dat ehli kimseler olduklarını ifade etmişlerdir.⁹⁵ Usûliyye ekolü müfessirlerinden olan Fadlallah, âyetin genel mesajının tek bir din içinde ayrılıklar ve farklılıklar yaratmanın kınanması olduğunu ve bu ayrılıkların, kişilerin kişisel çıkar ve arzularından kaynaklandığını dile getirmiştir.⁹⁶ Sâdikî bu âyetin bir uyarı olduğunu ve bahsi geçen grubun Ali b. Ebû Tâlib’ten ayrılanlar olduğunu öne sürmüş ve eleştirmiştir.⁹⁷ Şîrâzî ise kim dini parçalamaya çalışırsa bu âyetin onun için indiğini zikretmiştir.⁹⁸

⁸³ et-Tûsî, *et-Tibyân*, 4/320-321; et-Tabersî, *Mecma’u’l-Beyân*, 3,4/195.

⁸⁴ el-En’âm 6/153.

⁸⁵ Tabâtabâî, *el-Mizân*, 7/552.

⁸⁶ Fadlallah, *Tefsîr Min Vahy el-Kur’ân*, 6/336.

⁸⁷ Sâdikî, *el-Furkân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, 10/337.

⁸⁸ el-En’âm 6/153.

⁸⁹ Şîrâzî, *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi’l-Münezzel*, 4/212.

⁹⁰ Kûfî, En’âm Sûresinin 159. âyetini tefsir etmemiştir.

⁹¹ el-En’âm 6/159.

⁹² el-En’âm 6/159.

⁹³ Ayyâşî, *Tefsîri’l-Ayyâşî*, 1/424-425; Bahrânî, *el-Burhân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/123-124.

⁹⁴ Kummî, *Tefsîri’l-Kummî*, 1/228.

⁹⁵ Kâşânî, *es-Safi fi Tefsîri’l-Kur’ân*, 3/131; Huveyzî, *Tefsîri Nûri’s-Sekaleyn*, 2/ 419; et-Tûsî, *et-Tibyân*, 4/328-329; et-Tabersî, *Mecma’u’l-Beyân*,3-4/202,203; Tabâtabâî, *el-Mizân*, 7/389-390.

⁹⁶ Fadlallah, *Tefsîr Min Vahy el-Kur’ân*, 6/346.

⁹⁷ Sâdikî, *el-Furkân fi Tefsîri’l-Kur’ân*, 10/357-358.

⁹⁸ Şîrâzî, *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi’l-Münezzel*, 4/223-224.

3.5. er-Rûm Sûresi 30/32⁹⁹

مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ

“Dinlerini darmadağınık edip grup grup olan kimselerden olmayın. (Ki onlardan) her bir grup kendi katındaki (dinî anlayış) ile sevinip böbürlenmektedir.”¹⁰⁰

Kâşânî âyette ifade edilen “Dinlerini darmadağınık edip grup grup olan kimselerden olmayın.” bahsinde geçen her bir grubun, kendisini yönlendiren imamına uyararak sapkın bir dini takip ettiğini ifade etmiştir.¹⁰¹ Usûliyye ekolü müfessirlerinden olan Tûsî, Tabersî ve Tabâtabâî ortak yorumda bulunarak âyette ifade edilen kişilerin müşrikler ve şirk ehli olduğunu öne sürerken,¹⁰² Sâdıkî bu yoruma ek olarak bu âyetteki gruba Kitap Ehlinin de dahil olduğunu vurgulamıştır.¹⁰³ Fadlallah ise âyette ifade edilen kişilerin kendi benliklerinde kaybolup hakkı aramaya yönelmediklerini ifade etmiştir.¹⁰⁴ Şîrâzî ise böyle bir ayrışmanın şirkin en büyük alametlerinden birisi olduğunu ve bu durumun çatışmaya ve nihayetinde de zayıflığa yol açacağını dile getirmiştir.¹⁰⁵

3.6. eş-Şûrâ Sûresi 42/13¹⁰⁶

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ
تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ وَلَا

“Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!” diye Nûh’a emrettiğini, sana vahyettiğini, İbrâhîm’e, Mûsâ’ya ve İsâ’ya emrettiğini size de din kıldı. Fakat senin kendilerini çağırdağın şey (İslâm dini), Allah’a ortak koşanlara ağır geldi. Allah, ona dilediğini seçer. İçtenlikle kendine yönelenleri de ona ulaştırır.”¹⁰⁷

Ahbârîlik ekolü âlimlerinden olan Kûfî, Kummî, Kâşânî ve Bahrânî ortak yorumda bulunarak bu âyetin Hz. Ali’nin velâyetinin kabul edilmesi gerektiğine dair bir vurgu olduğunu dile getirmişlerdir.¹⁰⁸ Huveyzî ise “Ayrılığa düşmeyin” vurgusunu imamdan ayrılmamak olarak yorumlamıştır.¹⁰⁹

Bahsi geçen âyet ile ilgili yorum yapan Usûlîlik ekolü âlimleri ise farklı görüşler dile getirmişlerdir. Tûsî, “Ayrılığa düşmeyin.”¹¹⁰ ifadesini sadece i’rab çerçevesinde ele almıştır. Kendisi yorum yapmamış ve rivâyet

⁹⁹ Kûfî, Ayyâşî, Kummî, Bahrânî ve Huveyzî, Rûm Sûresi’nin 32. âyetini tefsir etmemişlerdir.

¹⁰⁰ er-Rûm 30/32.

¹⁰¹ Kâşânî, *es-Safi fi Tefsiri'l-Kur’ân*, 5/501.

¹⁰² et-Tûsî, *et-Tibyân*, 8/250; et-Tabersî, *Mecma’u’l-Beyân*, 7-8/60-61; Tabâtabâî, *el-Mizân*, 16/182.

¹⁰³ Sâdıkî, *el-Furkân fi Tefsiri'l-Kur’ân*, 22/237.

¹⁰⁴ Fadlallah, *Tefsir Min Vahy el-Kur’ân*, 14/327.

¹⁰⁵ Şîrâzî, *el-Emsel fi Tefsiri Kitâbillâhi’l-Münezzel*, 10/141.

¹⁰⁶ Bahrânî, Huveyzî ve Şîrâzî Şûrâ Sûresi’nin 13 ve 14. âyetlerinin tefsirini birlikte ele almışlardır. Ayyâşî ise Şûrâ Sûresi 13. âyetini tefsir etmemiştir.

¹⁰⁷ eş-Şûrâ 42/13.

¹⁰⁸ el-Kûfî, *Tefsir*, 2/388; Kummî, *Tefsirü’l-Kummî*, 2/245-246; Kâşânî, *es-Safi fi Tefsiri'l-Kur’ân*, 6/357-358; Bâhrânî, *el-Burhân fi Tefsiri'l-Kur’ân*, 7/71.

¹⁰⁹ Huveyzî, *Tefsirü Nûri’s-Sekaleyn*, 6/392.

¹¹⁰ eş-Şûrâ 42/13.

nakletmemiştir.¹¹¹ Tabersî ve Tabâtabâi “Ayrılığa düşmeyin”¹¹² bahsiyle ilgili ihtilafa düşülmemesini; bilakis din ile kaynaşılması gerektiğini vurgulamışlardır.¹¹³ Fadlallah âyette dinlerin temel esasları hakkında söz edildiğine dikkat çekmiştir.¹¹⁴ Sâdikî Allah’ın dininin bir olduğunu; ancak âyette bahsi geçen Peygamberlere, beş farklı şeriat verildiğini ifade etmiştir.¹¹⁵ Bu şeriatların özde aynı kaynağa dayandığını, sadece ibadet şekilleri ve bazı hükümlerin farklı olduğunu dile getirmiştir.¹¹⁶ Şîrâzî ise âyetteki “Dini ayakta tutun ve onda ayrılığa düşmeyin”¹¹⁷ vurgusunun tüm Peygamberlere yönelik olduğunu ve Peygamberlerin amacının dini tüm yeryüzüne yaymak olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸

3.7. eş-Şûrâ Sûresi 42/14¹¹⁹

وَمَا تَقْرَفُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَفُضِّي بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوْرَثُوا الْكُتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ

“Onlar, kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler. Eğer (azabın) belli bir süreye kadar (ertelenmesi ile ilgili olarak) Rabbinden bir söz geçmiş olmasaydı, aralarında hemen hüküm verilirdi. Onlardan sonra Kitab’a mirasçı kılınanlar da, onun hakkında derin bir şüphe içindedirler.”¹²⁰

“Onlar, kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler...”¹²¹ bahsiyle ilgili yorum yapan Ahbâriyye ekolü âlimleri, Ali b. Ebî Tâlib’in üstünlüklerini görmelerine rağmen bunun sonucunda mezheplere ayrılıp kendi görüş ve arzularına göre hareket ettiklerini ifade etmişlerdir.¹²²

Usûlîlik ekolü âlimleri ise bu âyet hakkında farklı görüşler beyan etmişlerdir. Tûsî âyette bahsi geçen kişilerin kâfirler olduğunu ve şüpheye düştüklerinin de din olduğunu zikretmiştir. Tabersî ve Tabâtabâi ortak yorumda bulunarak âyette bahsedilen kişilerin hasetleri sebebiyle Hz. Peygamber hakkında ayrılığa düştüklerini; hatta bu ayrılığı onun hak olduğunu bildikleri halde yaptıklarını dile getirmiştir.¹²³ Fadlallah bu kişilerin, Allah’a boyun eğmekten ve inanç meselelerinde ahlakî davranışlardan uzaklaştıklarını ifade etmiştir.¹²⁴ Sâdikî ise âyetteki asıl kınananların, Kurân-ı Kerîm geldikten sonra kibirle ve şüpheyle ayrılığa düşenler olduğunu vurgulamıştır.¹²⁵

¹¹¹ et-Tûsî, *et-Tibyân*, 9/150-151.

¹¹² eş-Şûrâ 42/13.

¹¹³ et-Tabersî, *Mecma’u’l-Beyân*, 9-10/41-42; Tabâtabâi, *el-Mîzân*, 18/29.

¹¹⁴ Fadlallah, *Tefsir Min Vahy el-Kur’ân*, 16/ 382.

¹¹⁵ Sâdikî, *el-Furkân fi Tefsiri’l-Kur’ân*, 26/141.

¹¹⁶ Sâdikî, *el-Furkân fi Tefsiri’l-Kur’ân*, 26/142.

¹¹⁷ eş-Şûrâ 42/13.

¹¹⁸ Şîrâzî, *el-Emsel fi Tefsiri Kitâbillâhi’l-Münezzel*, 12/ 226.

¹¹⁹ Kûfî ve Ayyâşî Şûrâ Sûresinin 14. âyetini tefsir etmemiştir.

¹²⁰ eş-Şûrâ 42/14.

¹²¹ eş-Şûrâ 42/14.

¹²² Kummî, *Tefsiri’l-Kummî*, 2/246; Kâşânî, *es-Safi fi Tefsiri’l-Kur’ân*, 6/359.

¹²³ et-Tabersî, *Mecma’u’l-Beyân*, 9-10/42; Tabâtabâi, *el-Mîzân*, 18/31.

¹²⁴ Fadlallah, *Tefsir Min Vahy el-Kur’ân*, 16/385.

¹²⁵ Sâdikî, *el-Furkân fi Tefsiri’l-Kur’ân*, 26/150.

3.8. el-Beyyine Sûresi 98/4¹²⁶

وَمَا تَقْرُقُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ

"Kendilerine kitap verilenler, ancak kendilerine o apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler."¹²⁷

İlgili âyet hakkında Ahbâriyye ekolü âlimleri farklı yorumlarda bulunmuşlardır. Kâşânî ve Bahrânî bu âyetin Hz. Peygamber'in ailesi hakkında indiğini ifade etmişlerdir.¹²⁸ Huveyzî ise bahsi geçen ayrılığın, Müslümanların Ali b. Ebî Tâlib'in hilafetine karşı geldikleri için olduğunu öne sürmüştür.¹²⁹

Usûlîlik ekolü müfessirinden olan Tûsî, âyette ayrılığa düşülen konunun Hz. Peygamber'in nübüvveti olmadığını; bilakis onlara gelen açık deliller ve mucizeler yüzünden ayrılığa düştüklerini belirtmiştir.¹³⁰ Tabersî bu yoruma ek olarak bu kişilerin Ehl-i kitap olduğunu öne sürmüştür.¹³¹ Tabâtabâî ise âyette bahsedilmiş olan kişilerin İslâm davetinden daha önce zaten ayrıldıklarını belirtmiştir.¹³² Fadlallah âyetteki kişilerin dini basit bir düşünceye indirgediklerini ifade etmiştir.¹³³ Sâdikî bu ayrılmanın bilerek gerçekleştiğini ve bir grubun iman ederken diğerinin ise inkâr ettiğini ifade etmiştir.¹³⁴ Şîrâzî ise bu âyetin Ehl-i kitap ve müşriklerin bir Peygamber onlara açık delil getirdiğinde davetini kabul edeceklerini iddia etmeleri ile ilgili olduğunu ve bekledikleri gerçekleştiğinde yönlerini değiştirdiğini zikretmiştir.¹³⁵

İlgili âyet-i kerîmeler hakkında getirilen açıklama ve yorumlara bakıldığında Ahbâriyye ve Usûliyye âlimlerinin bazı ortak yorumlarla beraber birbirinden farklı anlamlandırmalar yaptığı görülmektedir. Bunun daha çok ahbâra dayalı yorumlardan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Nitekim Âl-i İmrân Sûresi 3/103 âyet-i kerîmesinde geçen "Allah'ın ipi" ifadesi hakkında Ahbârî geleneğe mensup olan âlimler Allah'ın ipinden kastedilenin Ali b. Ebî Tâlib olduğunu dile getirirken; Usûlî geleneğe mensup olanlar Allah'ın ipinden maksadın Kur'an-ı Kerîm, Hz. Peygamber ve İslâm olduğunu zikretmektedir. Benzer bir durumun En'âm Sûresi 6/153 âyet-i kerîmesi için de söz konusu olduğu görülmektedir. Âyetteki "dosdoğru yolum" ifadesiyle ilgili olarak Ahbârî geleneğe mensup âlimlerin tamamı bunun Ali b. Ebu Tâlib ve imamların yolu olduğunu ifade ederken; Usûlî ekole mensup âlimler "Hz. Peygamberinin yolu olduğunu", "O'nun rızasına ulaşmak", "Allah'a ve Peygamberlere inanılarak gidilen yol" ve İslâm'dan önceki dinlerde de önerilen yol olduğunu ifade etmiştir. Şûrâ Sûresi 42/13. âyetinde "Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!" ifadesini Ahbâriyye geleneği âlimlerin Hz. Alî'nin velâyetinin kabul

¹²⁶ Kûfî, Ayyâşî ve Kummî, Beyyine Sûresinin 4. Âyetini tefsir etmemişlerdir.

¹²⁷ el-Beyyine 98/4.

¹²⁸ Kâşânî, *es-Safî fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 7/526; Bâhrânî, *el-Burhân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 8/352.

¹²⁹ Huveyzî, *Tefsîrü Nûri's-Sekaleyn*, 8/281.

¹³⁰ et-Tûsî, *et-Tibyân*, 10/388-391.

¹³¹ et-Tabersî, *Mecma'u'l-Beyân*, 9-10/387-391.

¹³² Tabâtabâî, *el-Mizân*, 20/336-340.

¹³³ Fadlallah, *Tefsir Min Vahy el-Kur'ân*, 20/289.

¹³⁴ Sâdikî, *el-Furkân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 30/400.

¹³⁵ Şîrâzî, *el-Emsel fi Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel*, 15/358.

edilmesi bağlamında yorumlamış olmaları da bu durumu teyit etmektedir. Halbûki Usûlîlik ekolü âlimleri bunun ihtilafa düşülmemesi; bilakis din ile kaynaşılması gerektiği şeklinde anlaşımlardır. Aynı durumun Şûrâ Sûresi 42/14. âyeti hakkında da geçerli olduğu anlaşılmaktadır. “Onlar, kendilerine bilgi geldikten sonra, aralarındaki kıskançlık yüzünden ayrılığa düştüler...” ifadesiyle ilgili yorum yapan Ahbârîlik ekolü âlimleri, Ali b. Ebî Tâlib’in üstünlüklerini görmelerine rağmen mezheplere ayrılıp kendi görüş ve arzularına göre hareket edenlerin kastedildiğini ifade etmişlerdir. Usûliyye ekolü âlimleri ise âyetteki ayrılan kişilerin din konusunda şüpheye düşen kâfirler oldukları ya da haset ettikleri için Hz. Peygamber hakkında ayrılığa düşenler, Allah’a boyun eğmekten ve inanç meselelerinde ahlaki davranışlardan uzaklaşanlar veya Kurân-ı Kerîm geldikten sonra şüpheyle arılığa düşenler bağlamında yorumda bulunmuştur. Beyyine Sûresi 98/4. âyetinde yer alan “...kendilerine o apaçık delil geldikten sonra ayrılığa düştüler.” bahsiyle ilgili Ahbârî âlimler âyetin Hz. Peygamber’in ailesi hakkında indiğini, bahsi geçen ayrılığın, Müslümanların Ali b. Ebî Tâlib’in hilafetine karşı geldikleri için olduğunu öne sürmüştür. Usûlî âlimler ise âyette kendilerine gelen açık deliller ve mucizeler yüzünden ayrılığa düşenler ya da Ehl-i kitabın kastedildiğini öne sürmüştür. Bu durum İmâmiyye mezhebi içinde yer alan Ahbârîler ve Usûlîlerin ilgili âyetler hakkındaki yorumlarında açık ve anlamlı bir farklılığın olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu çalışmada İmâmiyye Şîası içinde yer alan Ahbârîyye ve Usûliyye ekolüne mensup âlimlerin, tefrika konusunu içeren âyetlerle ilgili yorum ve görüşleri, İslam Mezhepleri Tarihinde üzerinde önemle durulan zihniyet analizi yaklaşımı çerçevesinde ele alınmıştır. Çalışma Ahbârîyye ve Usûliyye ekolleri İmâmiyye Şîası içinde yer alsa da bu iki ekolün özellikle akıl-nakil ilişkisindeki tutumları başta olma üzere zihniyet ve usul farklılığına bağlı olarak âyetlere getirdikleri anlamlandırmaların farklı olacağı varsayımı üzerinden yürütülmüştür. Çalışmada Kur’an’da tefrika konusunu işleyen ve “dinde ayrılık ve gruplaşma” bağlamında anlamlandırılan Âl-i İmran Sûresi 3/103 ve 105, el-En’âm Sûresi 6/153 ve 159, er-Rûm Sûresi 30/32, eş-Şûrâ Sûresi 42/13 ve 14, Beyyine Sûresi 98/4. âyetlerinden müteşekkil 8 (sekiz) âyet-i kerîme incelenmiştir.

Çalışma sonucunda araştırmanın varsayımı doğrulanmıştır. Nitekim Ahbârîyye ve Usûliyye ekollerine mensup âlimlerin âyetlere bazı ortak anlamlar vermekle beraber akıl-nakil ilişkisi bağlamındaki zihniyet farklılığına bağlı olarak farklı anlamlar da verebildikleri görülmüştür. Nitekim Âl-i İmrân Sûresi 3/103 âyet-i kerîmesinde geçen “Allah’ın ipi” ifadesi hakkında Ahbârî geleneğe mensup âlimler burada kastedilenin genellikle Hz. Ali olduğunu dile getirirken; Usûlî geleneğe mensup olanlar bunu daha çok Kurân-ı Kerîm, Hz. Peygamber ve İslâm olduğu şeklinde anlamışlardır. Aynı şekilde En’âm Sûresi 6/153 âyet-i kerîmesindeki “dosdoğru yolum” ifadesinin Ahbârî geleneğe mensup âlimlerin tamamı Hz. Ali ve imamların yolu olduğunu dile getirirken; Usûlî ekole mensup âlimler Hz. Peygamberinin yolu, Allah’ın rızasına ulaşmak, İslam ve önceki

dinlerde de önerilen tevhid yolu olduğunu belirtmiştir. Şûrâ Sûresi 42/13. âyetinde “*Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!*” ifadesi Ahbâriyye geleneği âlimlerin çoğunluğu tarafından Hz. Ali'nin velâyetinin kabul edilmesi bağlamında yorumlanmıştır. Usûlî âlimlerin ise ihtilafa düşülmemesi; aksine din ile kaynaşılması hususunda bir yorum getirmişlerdir. Şûrâ Sûresi 42/14. âyeti hakkında Ahbârîlik ekolü âlimleri, burada Hz. Ali'nin üstünlüklerini görmelerine rağmen mezheplere ayrılıp kendi görüş ve arzularına göre hareket edenlerin kastedildiğini ifade etmişlerdir. Usûliyye ekolü âlimleri ise burada Hz. Peygamber ve Kur'an hakkında ayrılık yaşayan kâfirler şeklinde bir anlam vermişlerdir. Beyyine Sûresi 98/4. âyeti hakkında Ahbârî âlimlerin Hz. Peygamber'in ailesi (Ehl-i beyt) ve Hz. Ali'nin hilâfeti bağlamında yorumlar getirirken; Usûlî âlimlerin kendilerine gelen açık deliller ve mucizeler yüzünden ayrılığa düşenler ve Ehl-i kitap kapsamında açıklamalar yaptığı görülmektedir.

Araştırma sonucunda ortaya çıkan bu veriler öncelikle Ahbârîler ile Usûlîler arasında âyetlerin yorumunda görülen farklılıkların daha çok ahbâra/rivayetlere yer verme konusunda ortaya konulan tutumla ilgili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Ahbârî âlimleri ilgili âyetlerin yorumunda Usûlîlerden ayıran en önemli etken, yorumlarında daha çok ahbârî esas almalarıdır. Buna göre gerek âyet yorumlarında gerek ana tartışma konularında mezhep ve ekolleri birbirinden farklılaştıran ana unsurların başında, mezhep ve ekollerin akıl-nakil ilişkisi bağlamında bu iki ana unsurdan hangisini önceleyip amel ettikleri hususunun geldiği görülmektedir.

Bu durum her mezhebi ya da mezhep içindeki ekol ve gelenekleri kendi bütünlüğü ve özellikleri içinde ele alınmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu itibarla mezheplerin ve mezhepler içinde ortaya çıkan ekollerin zihniyetlerine göre ele alınması; genellemelerden kaçınılması son derece önemlidir. Şîa gibi çok genel bir kullanım ya da yaklaşım yerine İmâmiyye, Zeydiyye, İsmâiliyye gibi ana mezhepleri ve bunlar içinde de yine Nizârî ve Musta'lî İsmâilîler ya da Ahbârî İmâmiyye ve Usûlî İmâmiyye gibi zihniyet ve alt kollarını dikkate alan bir kullanımın sağlıklı sonuçlar için yerinde olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Ahmetoğlu, Şahin. "İmâmiyye/İsnâaşeriyye". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. ed. M. Saffet Sarıkaya- Mehmet Ümit. Ankara: Nobel, 2020.
- Aldemir, Halil. *Kur'ân-ı Kerim'e Göre İhtilâf Nedenleri, Alanları, Boyutları, Çözüm Yolları*. İstanbul: Kitâbî Yayınevi, 2010.
- Aydınlı, Abdullah. "Ehl-i Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/507-508. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Aydınlı, Osman. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslâm Mezhepleri Tarihi Yazıcılığı*. Ankara: Hititkitap Yayınevi, 2008.
- Ayyâşî, Ebü'n-Nasr Muhammed b. Mes'ûd. *Tefsîrül'l-Ayyâşî*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 1991.
- Bahrânî, Hâşim. *el-Burhân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. 8 Cilt. Lübnan: el-A'lemî, 2006.
- Balcı, Mahmut. *İnsanları Tefrikaya Düşüren Faktörler*. Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1995.
- Başoğlu, Tuncay. "Tefrika". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/279-281. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Bozan, Metin. *İmâmiyye'nin İmâmet Nazariyesinin Teşekkül Süreci*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2009.
- Bozan, Metin. *İmâmiyye Şîası'nın Oluşumu*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2009.
- Bozan, Metin. "İmamiyye Şiası'nın Peygamberlik ve İmamet Anlayışlarının Mukayesesi", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 4/6 (2006), 95-112.
- Bulut, Halil İbrahim. *Dünden Bugüne Siyasi-İtikadi İslâm Mezhepleri Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2011.
- Bulut, Halil İbrahim. *Şia'da Usûlîliğin Doğuşu ve Şeyh Müfid*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2013.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler". *İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes'alesi* 1/441-491. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "İslam Mezhepleri Tarihi Araştırmalarında Terminolojiyle İlişkili Sorunlar". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 19/2 (Haziran 2006), 257-271.
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Mezhepler Tarihine Giriş". *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Ali Büyükkara. 3-24. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.
- Büyüköztürk, Şener, vd.. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem, 2016.
- Çağlayan, Harun. "Akıl-Nakil İlişkisi: Re'y ve Hadis Ehlinin Yaklaşımları". *Sistematik Kelam*. ed. Mehmet Evkuran. 85-102. Ankara: Bilay Yayınları, 2019.
- Demir, Habip. *Horasan'da Şiilik İran'da Şiiliğin Tarihsel Kökleri*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Demir, Habip. "Şiî Düşüncede Zâhirî-Ahbârî Zihniyetin Yansımaları". *Zâhirî ve Selefî Din Yorumu*. ed. Sönmez Kutlu. 397-404. İstanbul: Kuramer, 2018.
- Demir, Recep. *Kur'an'ın Şiî Yorumu*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Doğruyol, Feyza. "Şiî-İmâmiyye'de Gaybet İnancının Temellendirilmesi: İlk Dönem Ahbârî ve Usûlî Argümanlar Üzerine Bir Değerlendirme". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 41 (2021), 67-85.

- Ekinci, Mustafa. *Anadolu Alevîliğinin Tarihsel Arka Planı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2002.
- Fadlallah, Muhammed Hüseyin. *Tefsîr Min Vahy el-Kur'ân*. 20 Cilt. Lübnan: Dâru'l-Melêk, 2018.
- Fatiş, Emrullah. "İmamiye Şiasında ve Zâhirîlerde Dinî Deliller". *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 6/12 (2013), 187-209.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. *İmamiyye Şiası*. Ankara: Selçuk Yayınları, 1984.
- Gömbeyaz, Kadir - DüNDAR, M. Mücahid. "İslâm Mezhepler Tarihine Giriş". *İslâm Mezhepleri Tarihi*, ed. M. Saffet Sarıkaya ve Mehmet Ümit. 1-33. Ankara: Nobel, 2020.
- Hakyemez, Cemil. *İmamiyye Şiası ve Temel Kavramları*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2019.
- Hakyemez, Cemil. *Şia'da Gaybet İnanıcı ve Gaip On İkinci İmam el-Mehdi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2017.
- Huveyzî, Abduali. *Tefsîrü Nûri's-Sekaleyn*. thk. Seyyid Ali Âşûr. Lübnan: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabi, 2001.
- İşilak, Halil - Türkan, Mustafa. "11./17. Asırda Şii Ulema Arasında Ahbârî-Usûlî Ayrışmasını Resmeden Bir Risale: Risâle-i Su'âl u Cevâb". *Bilimname* 50 (2023), 1-36.
- İlhan, Avni. "Şeyh Müfid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/501-502. İstanbul: TDV Yayınları, 2020.
- İsfahâni, Rağıp. *Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*. çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2016.
- İşcan, Mehmet Zeki. "Halku'l-Kur'an Teorisi ve Dini Düşüncede Yenilik". *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslam Algıları* 26-28 Kasım 2010. 1/164. Samsun: Canik Belediyesi, 2011.
- Kalaycı, Mehmet. "Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâat". *İslâm Mezhepleri Tarihi*. ed. M. Saffet Sarıkaya- Mehmet Ümit. 211-234. Ankara: Nobel, 2020.
- Kartaloğlu, Habib. "İmamiyye'de Ahbârî-Usûlî Farklılaşması: Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Örneği". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/24 (Aralık 2011), 193-216.
- Kartaloğlu, Habib. "Şii-Usûlî Düşüncenin Ortaya Çıkış Sebepleri Üzerine Mülâhazalar". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/33 (Haziran 2016), 75-90.
- Kâşânî, Muhsin Muhammed. *es-Safi fi Tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhammed b. Murtaza. İran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1998.
- Kılıçer, M. Esat. "Ehl-i Re'y". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/520-524. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kohlberg, Etan. "İmamiyye'den İsnâaşeriyye'ye". çev. Cemil Hakyemez. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/3 (2005), 288-301.
- Kûfî, Ebû'l-Kâsım Furât b. İbrahim Furât. *Tefsîru Furât el-Kûfî*. 2 cilt. Beyrut: Meüessesetü'n-Nu'man, 1992.
- Kummî, Ebû'l-Hasan Ali b. İbrahim. *Tefsîrü'l-Kummî*. 2 Cilt. Kum: Dâru'l-Hucce, 1426.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009.

- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. İstanbul: Dem yayınları, 2008.
- Kutlu, Sönmez. *Tarihsel Din Söylemleri Üzerine Zihniyet Çözümlemeleri*. Ankara: Otto Yayınları, 2012.
- Kutlu, Sönmez. "Cumhuriyet Döneminde Mezhepler Tarihi Yazıcılığı, Yeni Metodoloji Arayışları ve Sorunları". *Türkiye Araştırmaları Literatür* 29 (2017), 9-37.
- Kutluay, İbrahim. "Usûlî Âlim Vahîd el-Bihbehânî'nin Temel Görüşleri ve el-Fevâidü'l-Hâiriyye'sinde Ahbârîlere Yönelttiği Tenkitlerin Değerlendirilmesi". *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 17 (Aralık 2023), 25-50.
- Kutluay, İbrahim. "Yeni Ahbârîliğin Kurucusu Emîn el-Esterâbâdî'nin el-Fevâidü'l-Medeniyye Adlı Eserinde İctihad ve Taklid Hakkındaki Görüşlerinin Tahlili". *Mizanü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi* 12 (Haziran 2021), 13-40.
- Onat, Hasan. "Türkiye'de İslâm Mezhepleri Tarihi'nin Gelişim Sürecinde Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı'nın Yeri". *Ethem Ruhi Fığlalı'ya Armağan*. Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- Öz, Mustafa. "Usûliyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/214-215. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Özpinar, Ömer. *Şîh Hadis Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Sâdikî, Muhammed. *el-Furkân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. 30 Cilt. İran: İslâmî, 2019.
- Sayın, Esmâ. "İran'daki Şîh Kültüründe Ahbariyye-Usuliyye Yaklaşımları Bağlamında Gelenek-Yenilik Çizgisi". *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 7/14 (2012), 113-124.
- Semâhici, Abdullah. "İmamiyye Şia'sının İki Ekolü Ahbârîler ve Usûlîler Arasındaki Temel Farklar". çev. İbrahim Kutluay. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/7 (2013), 137-153.
- Şahin, Hanifi. *Şîhlerin Gözüyle Sünnîler: İlk Dönem Şîh Kaynaklarda Sünnî Algısı*. İstanbul: Mana Yayınları, 2024.
- Şîrâzî, Nâsır Mekârim. *el-Emsel fî Tefsîri Kitâbillâhi'l-Münezzel*. 15 Cilt. Lübnan: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2013.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin. *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2. Basım, 1973.
- Tabersî, Emînü'l-İslâm el-Fazl b. el-Hasen. *Mecma'u'l Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Lübnan: el-A'lemî Matbaa, 1995.
- Tanış, İskender. "İmamiyye Şiası'nda Ahbarilik ve Usulilik Ayrışması". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 16/1 (Haziran 2023), 329-355.
- Teber, Ömer Faruk. "Hâricî İmâmet Nazariyesi ve Mutlak Hakikatin Meşruiyeti Sorunu". *EKEV Akademi Dergisi -Sosyal Bilimler-* 12/34 (2008), 57-72.
- Teber, Ömer Faruk. "Mezhebî Ayrışmanın Politik Sonuçları: Safevî Tarikatının Siyasallaşması. İlahiyat Akademi: *Altı Aylık Uluslararası Akademik Araştırma Dergisi* 5 (2017), 193-200.
- Tekin, Peyman Ünügür. "İmâmiyye Şiası'nda Umûmu'l-Kur'an'ın Haber-i Vâhidle Tahsîsi -Usûlîlik Özelinde-". *Hitit İlahiyat Dergisi* 21/2 (Aralık 2022), 1127-1160.

- Turus, Erva Nur. *Ehl-i Sünnet ile İmamiyye Şiası'nın Tefrika Âyetlerini Ele Alışı*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen. *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*. Lübnan: Dâru'l-İhya et-Türas el-Arabî, 2013.
- Türkmen, Hasan. "Ahbârî-Usûlî Ayrışmasında Sehvü'n-Nebi Meselesi". *İslami Araştırmalar Dergisi* 25/1 (2014), 1-14.
- Uyar, Mazlum. "İbnü'l-Cüneyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/5-6. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Uyar, Mazlum. *İmamiyye Şia'sında Düşünce Ekolleri Ahbârîlik*. İstanbul: Kitap Matbaacılık, 2000.
- Uyar, Mazlum. *Şîî Ulemanın Otoritesinin Temelleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2004.
- Üçer, Cenksu. "Hikmet Kavramı Üzerinden Alevi Gelenek Hakkında Bir İnceleme". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 17/2 (Aralık 2024), 476-527.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Haber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/ 346-349. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Yurdağur, Metin. "Ahbârîyye." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1: 490-491. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.